

رضا منافی آذر^{۱*}، محمد ولانی^۲

^۱ دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

*e-mail: rezamanafiazar@yahoo.com

چکیده

تحقیق حاضر به بررسی و تحلیل فضایی نابرابریهای اقتصادی- اجتماعی و کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی و رسمی در شهر میاندوآب پرداخت. تحقیق از لحاظ هدف کاربردی، ماهیت روش آن توصیفی- تحلیلی بوده و داده‌های تحقیق با پیمایش میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) و مطالعات اسنادی- کتابخانه‌ای بدست آمد. شهر میاندوآب دارای ده محله غیررسمی است که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای از بین آنها چهار محله (اکبرنژاد، باکری، قجلو غربی و ملت) به عنوان محلات نمونه (گروه آزمایش) انتخاب شدند و چهار محله (کوی سهند، کوی آزادی، کوی فجر، کوی فرهنگیان) از سکونتگاه‌های رسمی به عنوان محلات (گروه شاهد) انتخاب شدند. با استفاده از فرمول کوکران ۲۱۵ خانوار به عنوان حجم نمونه خانوارهای محلات غیررسمی به همین تعداد نیز از محلات شاهد و با تناسب تعداد خانوار هر محله نمونه تعیین شد. پاسخگویان تحقیق نیز به روش تصادفی ساده انتخاب شدند. یافته‌ها نشان داد، محلات غیررسمی در همه ابعاد و شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی و کالبدی تفاوت‌های اساسی با ساکنان مناطق رسمی دارند. کمبود درآمد، بیکاری مزمن و بیکاری مطلق، پایین بودن کیفیت زندگی و سطح نازل مشارکت، کمبود مطالعه، فضای آشفته کالبد شهری، عدم استاندارد شاخص‌های مسکن و ... از خصوصیات گریبانگیر سکونتگاه‌های غیررسمی این شهر است.

Comparative Analysis of Inequalities in Urban Space and Urban Peripheral Spaces, Case: Miandoab

Abstract:

Informal settlements have special social- economic and skeletal properties that are different from the planned neighborhoods. The present research studied the spatial analysis of social- economic and skeletal inequalities (injustice) of formal and informal settlements in Miyandoab city. The present study is applied research and its methodology is descriptive- analytic and the data collected by field survey. Miyandoab city has 10 informal neighborhoods that among them 4 neighborhoods were selected by cluster sampling as experimental groups and 4 neighborhoods were selected from formal settlements as control groups. By using of Cochran formula, 215 households were determined as sample size of informal neighborhoods' households and also the same number were determined from control group or the proportion of households of each neighborhood. The research respondents also were selected randomly. The findings of the research indicated that informal neighborhoods have basic differences with formal areas' residents in social- economic and skeletal indices. The low income, chronic unemployment and absolute unemployment, the low of life's quality and reduced level of participation, low study, the disturbed space of urban form (skeleton), and the standard lack of housing indices ... are the gripped features of informal settlements of this city.

Keywords: Village-Urban Linkags, Regional Network, Biological Systems, Shahrriar City.

واژگان کلیدی: اسکان غیر رسمی، نابرابری فضایی، حاشیه‌نشینی، شهر میاندوآب

مقدمه

در پی انقلاب صنعتی رشد لجام گسیخته شهرها اتفاق افتاد. با رشد شهرها و فراهم بودن زمینه‌های اشتغال در شهرهای بزرگ (بهارلوئی و دورباطی، ۱۳۸۶: ۲۰۹) در همه جا جمعیت از نواحی روستایی کنده و در مناطق شهری اسکان می‌یافت (عظیمی، ۱۳۸۱: ۲۲). در حرکت سریع جمعیت روستایی به شهرها که با فقر اقتصادی مهاجران توأم بوده (عابدین درکوش، ۱۳۸۶: ۲۲)، همه مهاجرین قادر به سکنی‌گزینی در محدوده قانونی شهر نبودند؛ بنابراین مکانهایی را متناسب با درآمد خود انتخاب کردند که دارای پایین‌ترین سطح استاندارد از لحاظ زندگی بودند (شکوئی، ۱۳۷۹: ۱۰۷). پیامد چنین روندی، شکل‌گیری اسکان غیررسمی و شرایط نامطلوب محل زندگی است (UN Habitat, 2005). سکونتگاههای غیررسمی شامل مسکن و محلاتی است که بدون انطباق با برنامه‌ریزی و مقررات ساختمان احداث شده‌اند. در این مناطق، ساکنان غالباً نسبت به زمین مالکیت رسمی ندارند و محله از خدمات شهری و زیرساختها بهره‌چشمگیری ندارد. همچنین سکونتگاههای غیررسمی در مناطق جغرافیایی و محیط زیستی خطرناک واقع شده‌اند.

اسکان غیررسمی یکی از چهره‌های بارز فقر شهری است که در مجاور شهرها، به شکلی خودرو فاقد مجوز ساختمانی و برنامه رسمی شهری با تجمعی از اقشار کم درآمد و سطح نازلی از کمیت و کیفیت زندگی شکل می‌گیرد و با عناوینی همچون حاشیه نشینی^{۳۹}، اسکان غیررسمی، سکونتگاه‌های خودرو و نابسامان^{۴۰} و اجتماعات آلونکی نامیده می‌شود و از بسیاری از حمایت‌های اجتماعی و خدمات شهری نیز محروم‌اند (حسین‌زاده‌دلیر و همکاران، ۱۳۸۵). بنابراین حاشیه‌نشینان کسانی هستند که در شهر سکونت دارند ولی به علل گوناگون نتوانسته‌اند جذب نظام اقتصادی شهر بشوند و از خدمات شهری استفاده نمایند. کمتر در برنامه‌های حمایتی دولت قرار می‌گیرند. در این بخش از شهر فقر، ویرانی، مسکن نامناسب، تراکم زیاد جمعیت در واحد مسکونی، نارسایی عرصه خدمات درمانی، عدم

وجود امنیت، کمبود فضاهای شهری و خطرات ناشی از عوامل طبیعی نظیر سیل و زلزله به وفور یافت می‌شود. (زاهد زاهدانی و الماسی، ۱۳۸۶: ۲۶). حاشیه فرهنگ مخصوص بخود را دارد که بازتاب شیوه زندگی طبقات پایین اجتماع است (Clinard, 1968: 11).

بنابر اعلام مرکز اسکان بشر ملل متحد در سال ۱۹۹۶ حدود ۲۰ درصد جمعیت جهان فاقد خانه‌ای در شأن زندگی انسانی بوده‌اند؛ که در برگیرنده ی دامنه گسترده‌ای از بی سرپناهان و خیابان-خوابها تا آلونک نشینان بوده و این نسبت برای کشورهای جنوب در حال افزایش است. همچنین، کمیسیون جهانی آینده شهرها در قرن ۲۱ هشدار داده که به موازات رشد ابرشهرها^{۴۱} فقر شهری در کشورهای جنوب افزایش یافته و بخش عمده‌ای از رشد شهرنشینی بر پایه ی اقتصاد غیررسمی و همراه با گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی صورت خواهد گرفت و این گرایش را غیررسمی شدن شهرنشینی^{۴۲} نامیده است. از این رو، می‌بینیم که حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی، مسأله‌ای گذرا و با ابعاد محدود نبوده و توافقی بر بقای باز تولید و بسط آن وجود دارد که حاکی از عدم کفایت راه حل‌ها و سیاست‌های متداول شهری است و رهیافت‌ها و اقدامات نوینی را می‌طلبد (سیاف زاده، ۱۳۹۲: ۱ و صرافی، ۱۳۸۲: ۵). بنابراین چالش سکونتگاههای غیررسمی در سطح ملی و بین‌المللی در تضاد با "توسعه پایدار" قرار دارد.

بر اساس مطالعات سازمان ملل «حاشیه‌نشینی و الونک‌نشینی چالش اصلی هزاره سوم خواهد بود» چون دامنه آن هر روز بیش از گذشته گسترش می‌یابد. برآوردهای این سازمان نشان داد در سال ۲۰۰۱ حدود ۹۲۰ میلیون حاشیه نشین در جهان زندگی می‌کردند که در سال ۲۰۲۰ به ۱/۴ میلیارد نفر خواهد رسید. از کل جمعیت حاشیه نشین جهان فقط ۶ درصد متعلق به کشورهای توسعه‌یافته و بقیه متعلق به کشورهای در حال توسعه‌اند (قلی-زاده، ۱۳۸۹: ۳۰). در سرشماری ۱۳۹۰ ایران بیش از ۸ میلیون

41 - Magacities

42 - Urbanization Informalized

39 - Marginalization

40 - irregular

که به لحاظ فیزیکی در حد فاصل بین دو قطب شهری و روستایی قرار گرفته و به همین دلیل از شخصیت دوگانه شهری و روستایی برخوردار است (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۷۰). چارلز آبرامز کارشناس معروف مسکن از مفهوم زاغه‌ها و مناطق حاشیه‌نشینی تعبیری به این شرح ارائه می‌دهد: ساختمان و یا بخشی از شهر که در آن ویرانی، نارسائی عرضه خدمات درمانی، تراکم زیاد جمعیت در واحدهای مسکونی، فقدان آسایش لازم و خطرات ناشی از عوامل طبیعی دیده می‌شود، می‌تواند به عنوان زاغه و یا منطقه حاشیه‌نشین معرفی گردد (امیری، ۱۳۸۸: ۳). در جدول شماره ۱ تعاریفی از این پدیده آمده است.

جدول ۱. تعاریف مختلف از پدیده اسکان غیر رسمی

تعریف	محقق و سال
منطقه‌ای است که فقر در چهره‌ی آن شدیداً نمایان است و میزان زاد و ولد و مرگ و میر کودکان و نوزادان و اعمال نامشروع، جرم و بزهکاری جوانان، ناهنجاریها و مرگ و میر عمومی در آن بالاست به طوری که چنین مکانی معرف وضعیتی جهنم گونه در روی زمین است	هیراسکار، ۱۳۷۶
اسکان غیررسمی عبارتست از شکل‌گیری شیوه شهرنشینی ناپایداری که در درون یا مجاور شهرها با سیمای ناخوشایند و خارج از فضاهای رسمی و برنامه ریزی شده تجلی می‌یابد	صرافی، ۱۳۸۲
محلات زاغه نشین آخرین چاره‌ی بازماندگان است و در تلاش بی‌امان برای بدست آوردن مزایای شهری، این محلات از نظر مدرسه، شغل، جمع‌آوری زباله، روشنایی معابر خدمات اجتماعی و هر چیز دیگری که به طور دسته جمعی فراهم می‌شود نیز بازنده هستند.	هاروی، ۱۳۷۶
اسکان غیر رسمی را می‌توان به شیوه زندگی و فضای خاصی از زندگی شهری اطلاق کرد که در تمامی یا غالب جهات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی، حقوقی سابقه استقرار و نحوه‌ی شکل‌گیری و سیر تحولات تاریخی با بخش‌های مجاور تفاوت اساسی دارد	غلامیان، ۱۳۹۰
این سکونت گاهها از ویژگی‌های زیر پیروی می‌کنند: تصرف غیر قانونی زمین، ساخت سرپناه با کمک یکدیگر، خانوارهای کم درآمد و نبود زیرساختها و خدمات	Gilbert et al, 1994
اسکان غیررسمی، که اغلب با نام زاغه نشینی شناخته می‌شود، شامل یک بخش قابل توجهی از افزایش خانه مسکونی غیر قانونی در حاشیه شهرها در سراسر جهان است.	UN- Habitat, 2008

نفر حاشیه‌نشین (۱۵ درصد جمعیت شهری کشور) در شهرها زندگی می‌کردند که با اشتغال ناقص و بیکاری حاد و امکانات محدود مواجه هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). حاشیه‌نشینی به علت عدم تعادل فضایی توزیع جمعیت، مشکلات متعددی را برای کشور به وجود آورده است. در جاهایی که کشش طبیعی قطبهای صنعتی و شغلی و رفاهی عامل آن است مسئله اسکان غیررسمی رنگ می‌بازد اما اگر از بیکاری و فقر جوامع ناشی شود مسائل متعدد اقتصادی، اجتماعی و فضایی بروز می‌کند.

شهر میاندوآب در جنوب شرقی استان آذربایجان غربی، مانند اکثر شهرهای ایران با پدیده اسکان غیررسمی مواجه است. مدیران و ساکنان این شهر از جهات مختلف با مسائل مربوط به این پدیده دست و پنجه نرم می‌کنند. این شهر در سال ۱۳۹۰ دارای ۲۷۰۴ خانوار (۱۱۵۴۵ نفر) جمعیت حاشیه‌نشین بوده که در ۱۱ محله آن سکونت داشتند. این تعداد ۹/۳۴ درصد از جمعیت این شهر را شامل می‌شود. بررسی وضعیت اقتصادی و اجتماعی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی با شاخص‌های مختلفی صورت می‌گیرد و مقایسه شاخص‌های مذکور با محلات رسمی و برنامه‌ریزی شده نشان از عدم عدالت فضایی در شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی است. این تحقیق باهدف تحلیل فضایی شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی و کالبدی در محلات اسکان غیررسمی و رسمی شهر میاندوآب در شمالغرب ایران صورت گرفت.

اسکان غیر رسمی پدیده‌ای است که بعد از انقلاب صنعتی همراه با توسعه شهرها در کشورهای پیشرفته و سپس در ممالک در حال توسعه از جمله ایران گسترش بیشتری یافته و در حال حاضر نیز ادامه دارد (ابراهیم‌زاده و صیدی، ۱۳۹۱: ۴). اچ. لوئیز (۱۹۳۰) جغرافیدان آلمانی، نخستین دانشمندی است که به هنگام کار بر روی تحقیق خویش در خصوص ساختار شهری برلین، بر مفهوم حاشیه شهر تأکید می‌نماید. وی منطقه حاشیه شهری را استرادتران زونن نامید. تعریف ارائه شده توسط پرایور بیش از همه مورد استفاده قرار گرفته است (Fen, 2004: 7). این منطقه از نظر ایشان، جایی است

✓ ساخت و ساز آنها بصورت خودرو یا بدون رعایت قوانین و اصول مصوب شهری و پروانه ساختمانی انجام گرفته باشد (حسین‌زاده‌دلیر، ۱۳۸۵).

✓ در اکثر واحدهای مسکونی آنها اصول فنی ساختمان رعایت نشده و به صورت غیر قانونی و بدون برنامه ریزی شده هستند (Benton- Short and Short, 2008).

✓ هرچند واحدهای مسکونی از برخی از خدمات چون آب، برق یا مدرسه برخوردار باشند اما در کل خدمات زیربنایی و اجتماعی نظامیافته در حد معمولی، کمبود یا نبود خدمات ملاحظه می‌گردد.

✓ از لحاظ کاربری زمین، کمبودهای چشمگیر، باز دارنده و ناکارآمد برای فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی، فضای سبز، معابر و ... وجود داشته باشد.

✓ اکثریت ساکنین آنها را گروههای کم‌درآمد تشکیل دهند.

✓ از نظر شکل با مابقی شهر سنخیت نداشته و از نظر محتوی، نظارت اجتماعی کم و ناهنجاری شهری در آنها دیده می‌شود (شکویی، ۱۳۸۸: ۶۷۵).

در زمینه اسکان غیر رسمی آمار دقیقی در دسترس نیست ولی گزارش‌های چالش آلونک‌نشینی سازمان ملل حاکی است حداقل ۴۰ درصد سکونتگاه‌های جهان به عنوان آلونک طبقه‌بندی می‌شوند، ۳۱ درصد جمعیت شهری کل جهان، ۴۳ درصد جمعیت شهری کشورهای در حال توسعه، ۷۸/۲ درصد جمعیت شهری کشورهای کمتر توسعه یافته و حدود ۶ درصد در کشورهای توسعه یافته در حاشیه شهرها زندگی می‌کنند (UN, 2008: 3؛ زالی و پور فتاحی، ۱۳۹۱: ۹۱). همچنین، چاکرابورتی (۲۰۱۵) معتقد است که در حال حاضر بیش از حدود ۱ میلیارد نفر در محله‌های فقیرنشین و زاغه‌نشین زندگی می‌کردند (Chakraborty et al, 2015: 76). ولی در بعضی از شهرهای بزرگ جهان این رقم نسبت به قبل کاهش پیدا کرده است. به عنوان مثال، در بمبئی، طبق سرشماری سال ۲۰۰۱ بیش از نیمی از جمعیت این شهر در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کردند، اما این رقم در سرشماری سال ۲۰۱۱ به

به عبارت دیگر، حاشیه‌نشینی به معنای اعم، شامل تمام کسانی است که در محدوده اقتصادی شهر ساکن‌اند ولی جذب اقتصاد شهری نشده‌اند (زالی و پور فتاحی، ۱۳۹۱: ۹۰). ولی لازم به ذکر است که تعریف اسکان غیررسمی یا زاغه‌نشینی از کشوری به کشور و یا از دولتی به دولتی دیگر متفاوت است و هر کشوری تعریفی متفاوت ارائه کرده‌اند (Nolan, 2015: 59). بطور کلی می‌توان گفت، ناحیه‌ای مسکونی در بعضی شهرها توسط افراد فقیری که هیچ نوع دسترسی به زمینی که متعلق به خودشان باشد ندارند اشغال شده باشد و از این رو، در زمین‌های خالی به صورت غیر مجاز ساکن شوند (Srinivas, 2006: 1). همانطوری که از تعریف بالا برگرفته می‌شود، «در اغلب موارد منظور از آن استعمال کلمه slum بوده است. slum به مفهوم محله یا کوجه‌های کثیف یک شهر یا مسکن انحطاط یافته و غیر منطقی در نظر گرفته می‌شود» (حسین‌زاده‌دلیر، ۱۳۶۱: ۵).

اسکان غیر رسمی یک پدیده جهانی است، که بسیاری از کشورها در سراسر جهان از آن رنج می‌برند، این پدیده مهم با شتاب روند شهرنشینی در دهه‌های اخیر به صورت چشمگیری در حال افزایش است (Khalifa, 2015: 1151) و حالت غالب شهرنشینی به شمار می‌رود، که در حاشیه شهرها گسترش یافته و زمین‌های کشاورزی متعلق به بخش خصوصی و یا زمین‌های دولتی در مناطق بیابانی را تحت پوشش قرار می‌دهد (Sims, 2011).

عواملی مختلفی منجر به رشد و شتاب اسکان غیررسمی در حاشیه شهرها می‌شود که عبارتند از: ۱- عدم تعادل بین افزایش جمعیت، و عرضه کافی زمین رسمی برنامه‌ریزی شده برای توسعه شهری، ۲- قوانین ناکارآمد کنترل اجاره برای بازار مسکن، ۳- افزایش مهاجرت‌های روستا - شهری ۴- عدم تطابق بین عرضه و تقاضای مسکن، ۵- نبود اشتغال و سرمایه‌گذاری در روستاها (EL-Shahat, 2012: 2). و این مناطق دارای ویژگی‌های و مشخصه‌هایی است از جمله اینکه:

اقتصادی حاشیه نشینی تکیه دارد و برای تبیین آن بر الگوی رشد اقتصادی نامتعادل تأکید می‌کنند و در این زمینه نقش عوامل درونی را تعیین کننده می‌دانند (حاج یوسفی، ۱۳۸۲: ۱۸۵).

بر اساس دیدگاههای مکتبهای وابستگی و ساختارگرا به ویژه دانشمندانی چون گوندر فرانگ، دوسانتوس و کاستل حاشیه‌نشینی نتیجه تسلط اقتصادی کشور های توسعه یافته و تجویز الگوی توسعه وابسته و برون زاست بدین صورت که رشد نامتعادل اقتصادی، نابرابری درآمدها را افزایش می‌دهد. بنابراین عدم تعادل های ساختاری شدت می‌یابد و نتیجه بلافصل آن پیدایش شکاف طبقاتی میان شهر و روستا و در نتیجه ظهور گروههای حاشیه‌نشین است (همان، ص ۱۸۷). اما کارکردگرایان علت عمده‌ی حاشیه نشینی را ناشی از کارکرد جاذبه های شهری و دافعه‌های روستایی به شمار آورده و افزایش بی‌رویه جمعیت علت‌العلل اسکان غیررسمی برمی‌شمارند. برخی دیگر از کارکردگرایان به عوامل دیگری، غیر از افزایش جمعیت تأکید نموده‌اند، به عنوان مثال «هومر هویت^{۴۳}» عوامل فیزیکی، مانند زمین‌های رها شده و اراضی نامناسب شهری، و آبرامز^{۴۴}، بالا بودن قیمت زمین و مسکن و برخی دیگر، عوامل اقلیمی را زمینه ساز هجوم مهاجران به مناطق خاصی از شهرها و ایجاد حاشیه نشینی و زاغه نشینی می‌دانند (شکوئی: ۱۳۸۸: ۱۹).

از دیدگاه نظریه‌پردازان سوسیالیست حاشیه‌نشینی از عملکرد روند طبیعی تضاد بین کار و سرمایه است نتیجه قهری عملکرد قوانین حاکم بر نظام اقتصادی سرمایه داری، تمرکز و انباشت سرمایه، رشد نامتعادل اقتصادی و بروز تضادهای اجتماعی است بنابراین در جریان تحولات نا هماهنگ جامعه سرمایه‌داری بروز تضادها و مشکلات اجتماعی از جمله پیدایش حاشیه‌نشینی از شهرهای بزرگ اجتناب ناپذیر است (پیران، ۱۳۸۳: ۱۹۰)

۴۱/۹ کاهش یافته است. (Bardhan, Sarkar, Jana & Velaga, 2015: 50). جمعیت ۶۰ درصد از شهرهای مصر در سال ۲۰۱۳ ساکن این مناطق [اسکان غیررسمی] هستند (Khalifa, 2015: 1151). علاوه بر اینها، بر اساس گزارش سازمان ملل متحد، حاشیه نشینی و آلونک نشینی چالش اصلی شهرنشینی در هزاره سوم خواهد بود و در جهان از هر شش نفر، یک نفر در زاغه‌ها زندگی می‌کنند و بدون عمل مشترک دولت و مشارکت ساکنان، جمعیت میلیاردری زاغه‌ها در سال ۲۰۳۰ میلادی به دو میلیارد نفر خواهد رسید (Jennervik, 2006, 9). بنابراین، یکی از موانع عمده توسعه پایدار شهری به ویژه در جهان سوم، نرخ حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی است (زالی و پور فتیحی، ۱۳۹۱: ۹۱). چنانچه اسکان غیررسمی در کشور در حال توسعه امری اجتناب ناپذیر و مسأله ای اساسی در شهرهای این کشور است. از جمله کشورهای در حال توسعه که با پدیده اسکان غیر رسمی دست به گریبان است، کشور ایران است. بطوری که براساس گزارش دبیرخانه ستاد ملی ساماندهی و توانمند سازی سکونتگاه‌های غیر رسمی کشور در سال ۱۳۸۸ حدود ۲۰ درصد از جمعیت شهری کشور (۷/۵ میلیون نفر) با ۱۰ درصد از مساحت شهری کشور در سکونتگاه‌های غیر رسمی زندگی می‌کنند (امیرپور، ۱۳۸۸: ۱).

حاشیه‌نشینی دیگر یک مقوله جمعیت‌شناسی شهری صرف نیست، بلکه پدیده‌ای اقتصادی اجتماعی است و در برنامه‌های توسعه باید به عنوان یک هدف اصلی بدان نگریست. وجود این مناطق یک پدیده جهانی بوده و دلایل شکل گیری این پدیده متنوع و متعدد است که ممکن است از مکانی به مکان دیگر متفاوت باشد و همچنین، در زمینه علل حاشیه نشینی نظریه‌های مختلفی مطرح شده است.

در دیدگاه لیبرالی پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی فرایندی طبیعی تلقی می‌شود و برای تحلیل آن از قوانین بازار استفاده شده و مسأله مسکن با پیش افتادن تقاضا از عرضه مطرح می‌شود (پیران، ۱۳۸۳: ۱۶) در این دیدگاه بیشتر به جنبه‌های اجتماعی، فیزیکی و

43- Homer Hoyt

44- Abrams

داشته‌اند (سلطانی، ۱۳۹۲: ۴۲). نظریه باسازی شهری که اخیراً مطرح شده به عنوان روش موثر برای مقابله با مناطق غیررسمی در نظر گرفته شده است که با هدف نوسازی و توانبخشی اقتصاد شهری و به دنبال تعامل اجتماعی و حقوق مردم بوده و سعی در ادغام مردم حاشیه نشین در اقتصاد شهری دارد (Ghada, 2012: 229).

در زمینه مورد بحث مطالعات مختلفی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است که به خلاصه ای از آنها در جدول ۲ اشاره می شود:

بطور کلی در جهان صنعتی امروز پدیده مهاجرت، حاشیه‌نشینی و اسکان غیر رسمی در اطراف شهرهای بزرگ و مناطق محروم شهری امریست اجتناب‌ناپذیر و از جمله چالشهای مهم فراروی مدیریت شهری است در دهه‌های اخیر، شهرسازان، جامعه شناسان و صاحب‌نظران مدیریت شهری در صدد سامان دادن به این مشکل برآمده و به روشهای گوناگون با آن برخورد شده است. در برخی کشورها از جمله فیلیپین، اندونزی، مالزی، برزیل و تایلند با استفاده از روش توانمندسازی، بهره جستن از اعتبارات جهانی، تخصیص بخشی از اعتبارات ملی به این مهم، جلوگیری از مهاجرت بی رویه از طریق عمران و آبادانی روستاها، در مهارکردن این پدیده توفیقاتی

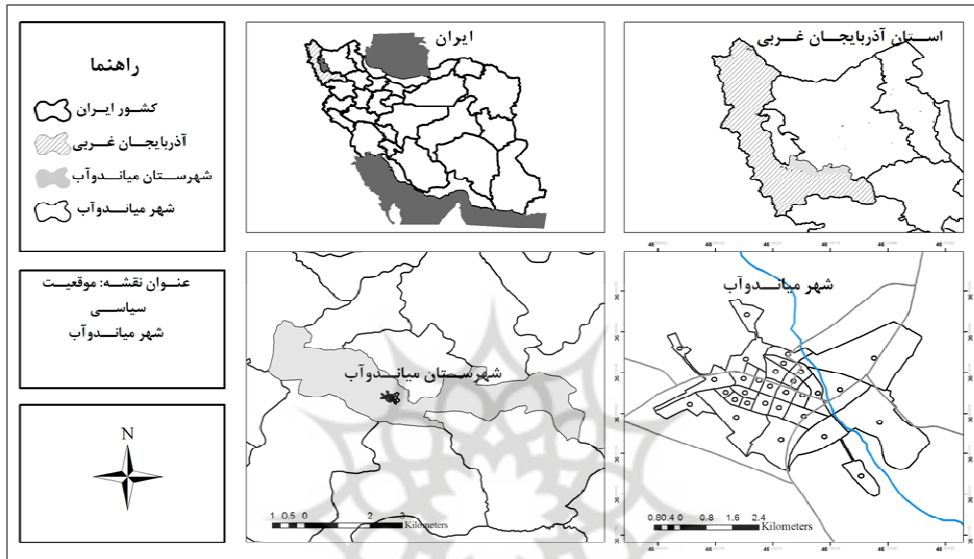
جدول ۲- مطالعات انجام شده در زمینه موضوع مورد بحث

محقق و سال	عنوان تحقیق	نتیجه
شیخی و همکاران (۱۳۹۱)	آسیب پذیری محله های اسکان غیر رسمی در مقابل مخاطرات محیطی مطالعه موردی محله جاهستانی ها در شهر بندر عباس	نوار شمالی تا بخش های شرقی محله جاهستانی به علت خطرپذیری در مقابل رانش زمین محدوده تپه های رسوبی، آب گرفتگی معابر بر اثر سطح بالای آب زیر زمین و شیب تند موجود و زلزله بر اثر سستی بناها و ناپایداری بستر زمین در محدوده آسیب پذیری بالای قرار دارند.
زالی و پور فتحی (۱۳۹۱)	تحلیل وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محله های حاشیه نشین شهر اهر	محلات شله بران و نیروگاه از وضعیت اجتماعی، اقتصادی و کالبدی محروم تری برخوردار بوده و محله چلب وردی نسبت به سایر محلات از وضعیت مناسبی برخوردار است. مشکل مالکیت، وضعیت نامناسب مسکن، سیستم دفع فاضلاب و دسترسی ها از جمله مشکلات جدی ساکنان است.
مراد کاویانی راد و عزیزی (۱۳۹۱)	تبیین اسکان غیر رسمی از دیدگاه عدالت محیطی (مطالعه موردی روستای محمود آباد کرج)	میان عوامل اقتصادی و اجتماعی موثر در گسترش اسکان غیر رسمی روستایی در روستای محمود آباد با مهاجرت، شغل سرپریت خانوار، و غیره رابطه وجود دارد.
مشکینی و همکاران (۱۳۹۲)	تحلیل فضایی کالبدی ناهنجاری های اجتماعی در مناطق اسکان غیررسمی مطالعه ی موردی : منطقه ی اسکان غیررسمی اسلام آباد در شهر زنجان	یکی از مهمترین کانون های وقوع بزهکاری شهر زنجان است و توزیع فضایی جرایم مورد بررسی در این منطقه، از الگوی خوش های و متمرکز پیروی می کند. بیشترین جرایم ارتكابی در این منطقه، جرم شرارت و درگیری، اعتیاد و قاچاق مواد مخدر است.
جمشیدی (۱۳۹۲)	اسکان غیر رسمی، اولویت بندی چالش های محله جعفرآباد شهر کرمانشاه	نتایج نشان داد که عامل اقتصادی، اصلی ترین چالش در منطقه است و عوامل اجتماعی، آموزشی، رفاهی و بهداشت در رتبه های بعدی قرار دارند.
Ghada (2012)	بازسازی رویکردی برای توسعه محلات غیر رسمی در شهر قاهره مصر	نتایج نشان می دهد، رویکرد باسازی با عنوان موثر ترین روش برای مقابله با اسکان غیر رسمی و تامین نیازهای اولیه و خرید فروش ساکنان این مناطق است.
Khalifa (2015)	توسعه محلات غیر رسمی استراتژی در مصر: سهل انگاری و توسعه مشارکتی	اسکان غیررسمی یک واقعیتی است که بسیاری از کشورهای در حال توسعه اید برای مقابله و مهار آن باید با تمام وجود تلاش کنند بطوری که سکونتگاه های غیررسمی به طور پیوسته در حال رشد هستند.
Chakraborty (2015)	اطلاعاتی گسترده در زمینه اسکان غیررسمی: راهنمای کاربر برای شهری مدیران و برنامه ریزان	منابع اطلاعاتی گسترده می تواند برای درک شهرنشینی و یکپارچه سازی بهتر سکونتگاه های غیررسمی، مدیریت و برنامه ریزی فرآیندهای رسمی شهری مفید باشد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ هدف «کاربردی» و از لحاظ ماهیت و روش «توصیفی-تحلیلی» بوده و جهت گردآوری داده‌ها از پیمایش میدانی (با پرسشنامه و مصاحبه) و مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شد. قلمرو مکانی تحقیق «شهر میاندوآب» مرکز شهرستانی به همین نام در استان آذربایجان غربی در شمال غرب

ایران است. شهر میاندوآب میان دو رودخانه پر آب (زرینه رود و سیمینه رود) و در عرض 59° ، 36° شمالی از خط استوا و 5° ، 46° شرقی از نصف النهار گرینویچ استقرار یافته است. در سال ۱۳۹۴ این شهر ۱۹۰۵ هکتار مساحت، ۳۵۰۶۶ خانوار و ۱۲۳۰۸۱ نفر جمعیت دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۴ و شهرداری میاندوآب، ۱۳۹۴) (شکل شماره ۱).

شکل ۱. موقعیت شهر میاندوآب در ایران

و با عنایت به تعداد خانوار هر محله تعداد پاسخگویان هر محله مشخص شده و پاسخگویان با روش تصادفی ساده برای پاسخگویی به پرسش‌های تحقیق انتخاب شدند. سپس برای تشکیل گروه کنترل یا شاهد و جهت مقایسه و تحلیل نابرابری اجتماعی-اقتصادی و کالبدی بین سکونتگاه‌های رسمی و غیررسمی با استفاده از روش قرعه‌کشی ۴ محله از سکونتگاه‌های رسمی (کوی سهند، فرهنگیان، ۱۶ متری، کوی فجر و دانش) که از لحاظ تعداد خانوار و وسعت محله تقریباً متناظر با محلات غیررسمی انتخاب شده می‌باشند به حجم نمونه اضافه شدند. (شکل ۲) ۲۱۵ پاسخگوی محلات رسمی نیز با نمونه‌گیری تناسبی طبقه‌ای با تناسب تعداد خانوار هر محله مشخص و پاسخگویان با روش تصادفی ساده انتخاب شدند. بنابراین، حجم نمونه تحقیق حاضر ۴۳۰

جامعه آماری تحقیق شامل محلات رسمی و غیررسمی این شهر بود. طبق گزارشات مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰ این شهر دارای ۱۰ محله غیررسمی بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ و مهندسین مشاور نقش کلیک، ۱۳۹۱) این محلات دارای ۲۷۰۴ خانوار و ۱۱۵۴۵ نفر جمعیت می‌باشند. خانوارهای محلات یادشده گروه آزمایش تحقیق بودند. لیکن با توجه به محدودیتهای تحقیق و ژرفانگری در جامعه، اقدام به نمونه‌گیری از این جامعه شد. از بین محلات دهگانه با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چهار محله (اکبرنژاد، باکری، قجلوی غربی و ملت) به عنوان محلات نمونه انتخاب شد. (شکل ۲) برای انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد. بدین صورت از ۱۰۸۹ خانوار محلات چهارگانه (آزمایش) ۲۱۵ خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شده و سپس با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تناسبی

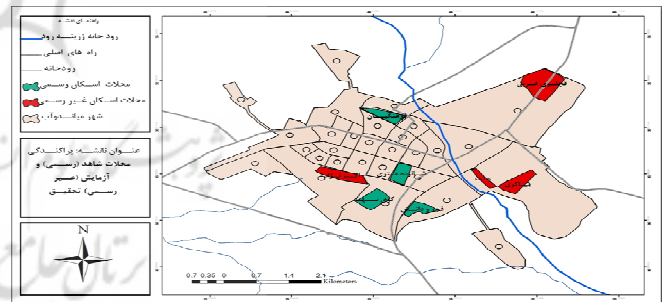
نفر (۲۱۵ خانوار در سکونتگاه‌های رسمی و ۲۱۵ خانوار در سکونتگاه‌های غیررسمی) است. (جدول ۳)

۰,۷۰ قابل قبول است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش کمی (آمار توصیفی و استنباطی) صورت گرفته است. که در ادامه تشریح می‌شود.

جدول ۳. تعداد و بعد خانوار محلات غیررسمی شهر میاندوآب و محلات

نام محله	انتخاب شده			
	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	بعد خانوار	سهم جمعیت (درصد)
اکبرنژاد*	۳۲۶	۱۲۸۸	۴	۱۱,۲
امام علی	۴۲	۱۶۴	۳,۹	۱,۴
باکری*	۲۶۵	۱۰۵۰	۴	۹,۱
پشت بیمارستان	۴۸۲	۱۹۷۲	۴,۱	۱۷,۱
سلام آباد	۶۹	۲۶۰	۳,۸	۲,۳
سلیمان آباد	۱۰	۴۰	۴	۰,۳
حاشیه جاده شاهین دژ	۵۹۹	۲۶۲۴	۴,۴	۲۲,۷
قچلو شرقی	۴۱۳	۱۹۷۶	۴,۸	۱۷,۱
قچلو غربی*	۴۲۲	۱۸۵۸	۴,۴	۱۶,۱
ملت*	۷۶	۳۱۳	۴,۱	۲,۷
کل محلات	۲۷۰۴	۱۱۵۴۵	۴,۳	۱۰۰

منبع: سرشماری سال ۱۳۹۰ *: محلات غیررسمی نمونه

شکل ۲. موقعیت محلات رسمی و غیررسمی مورد مطالعه در شهر میاندوآب

برای پیمایش میدانی، پرسشنامه‌ای در ۳ بعد و ۱۴ شاخص و چندین مولفه و گویه تدوین شد (جدول ۴) و پرسشنامه مورد استفاده دارای روایی صوری بوده و در تهیه آن نظرات اساتید و فارغ التحصیلان رشته برنامه‌ریزی شهری لحاظ شد. پایایی پرسشنامه نیز با آزمون آلفای کرونباخ ۰,۸۳ بدست آمد که نشانگر پایایی ابزار سنجش است. زیرا در این آزمون آلفای بالای

جدول ۴. ابعاد و شاخص‌های مورد بررسی

ابعاد	شاخص	مولفه و گویه		
اشتغال	میزان فرصت‌های شغلی جدید، فرصت‌های شغلی برای زنان، میزان رضایت از کسب و کار، افزایش تنوع شغلی، میزان ثبات شغلی	میزان فرصت‌های شغلی جدید، فرصت‌های شغلی برای زنان، میزان رضایت از کسب و کار، افزایش تنوع شغلی، میزان ثبات شغلی		
			درآمد	میزان تغییرات درآمدی، میزان درآمدهای متنوع و پایدار
اقتصادی	میزان بهره‌مندی از منابع تولید	میزان مالکیت املاک، میزان مالکیت آب و زمین، میزان دسترسی به منابع مالی، میزان دسترسی ابزار و ادوات تولیدات مختلف		
			الگوی مصرف	گرایش به استفاده از کالاها و وسایل تجملی، کاهش انگیزه فعالیت در عرصه کشاورزی، مصرف محصولات غیرتولیدی، میزان تنوع اقتصادی
اجتماعی	تغییر شیوه زندگی	تغییر انگیزه جوانان جهت سکونت و مهاجرت و مهاجرت به شهرهای بزرگ، میزان انگیزه مهاجرت به سایر محلات شهر، روابط اجتماعی با مردم بومی، برقراری رابطه فامیلی (ازدواج فامیلی)، کمک و همیاری در امور، شرکت در مراسم عمومی (اعیاد مذهبی و جشن/عزاداری)		
			انجام اجتماعی	تغییر میزان مهاجرت و مهاجرت به شهرهای بزرگ، میزان انگیزه مهاجرت به سایر محلات شهر، روابط اجتماعی با مردم بومی، برقراری رابطه فامیلی (ازدواج فامیلی)، کمک و همیاری در امور، شرکت در مراسم عمومی (اعیاد مذهبی و جشن/عزاداری)
کالبدی	عرصه مسکن، اعیانی مسکن، سرانه زیربنا، تعداد طبقات، تعداد اتاق، عرض معابر	عرصه مسکن، اعیانی مسکن، سرانه زیربنا، تعداد طبقات، تعداد اتاق، عرض معابر		

منابع: حسین زاده دلیر، ۱۳۸۵، سلطانی، ۱۳۹۲، Marwa & Khalifa, 2015: Ghada Farouk, 2012

یافته های تحقیق

درصد از سرپرستان خانوارهای رسمی به شغل کارمندی می پردازند ولی در سکونتگاه های غیررسمی کمتر از ۱۰ درصد افراد مشاغل کارمندی دارند. لیکن مشاغل فصلی (مانند کارگر ساختمانی) و کاذب (مانند دست فروشی) در سکونتگاه های غیررسمی تقریباً نیمی از مشاغل (۹،۴۷ درصد) را تشکیل می دهد (جدول ۶).

جدول ۶. فراوانی مشاغل در سکونتگاه های غیررسمی و رسمی

مشاغل	کارمند دولتی	کارگر صنعتی	مغازه داری	خصوصی	کارمند بخش دولتی	کشاری و کشاورزی	صنعت فرارمی	کارگر ساختمانی
سکونتگاه های رسمی	تعداد ۱۴۴	۸	۱۷	۴۳	۱	۱	۱	۰.۵
درصد	۶۷	۳.۷	۷.۹	۲۰	۰.۵	۰.۵	۰.۵	۰.۵
سکونتگاه های غیررسمی	تعداد ۹	۲۸	۲۵	۱۲	۲۸	۲۴	۷۹	۳۶.۷
درصد	۴.۲	۱۷.۷	۱۱.۶	۵.۶	۱۳	۱۱.۲	۳۶.۷	۳۶.۷

مأخذ: یافته های میدانی تحقیق، ۱۳۹۲

میانگین درآمد ماهانه خانوارهای سکونتگاه های غیررسمی بسیار کمتر از درآمد خانوارهای رسمی است. میانگین درآمد خانوارهای اسکان غیررسمی ۹۵۳ ۲۱۷ ۷ ریال در ماه است (۲۰۶،۲ دلار^{۴۵}) در حالی که میانگین درآمد خانوارها در سکونتگاه های رسمی ۱۱۱۷۱۱۲۲۷ ریال در ماه (۴۴۸،۹ دلار در ماه یعنی سالانه در حدود ۱۵۰۰۰ دلار) است. بطور کلی میانگین درآمد ماهانه در سکونتگاه های غیررسمی ۶۷۶۷۶۹۳ ریال (۲۴۲،۶ دلار) کمتر از سکونتگاه های رسمی است. نمودار ۴-۳ تفاوت میانگین درآمد بین دو گروه را نشان می دهد. حداقل درآمد ماهانه در سکونتگاه های غیررسمی ۲۰۰۰۰ ریال است در حالی که این مقدار در سکونتگاه های رسمی ۳ برابر بیشتر از آن (۶۰۰۰۰ ریال) است. حداکثر درآمد در سکونتگاه های رسمی بالغ بر ۳۰۰۰۰ ریال است که ۱۰ میلیون ریال بیشتر از حداکثر درآمد در سکونتگاه های غیررسمی است. (جدول ۷ و شکل ۳)

در سکونتگاه های غیررسمی از مجموع ۲۱۵ پاسنکو (سرپرست خانوار) ۲۰۶ نفر معادل ۹۵/۸ درصد را مردان و ۹ نفر معادل ۴/۲ درصد را زنان تشکیل می دهد و در سکونتگاه های رسمی ۲۱۴ نفر از سرپرستان خانوار (۹۹/۵ درصد) را مردان و فقط یک نفر (۰/۵ درصد) را زنان تشکیل می دهد. ۲۴/۲ درصد سرپرستان خانوارهای سکونتگاه های غیررسمی بی سواد بوده در حالیکه در سکونتگاه های رسمی این میزان قابل اغماض بوده و فقط ۰/۹ درصد (کمتر از ۱ درصد) است. از سوی دیگر در سکونتگاه رسمی میزان تحصیلات ۶۲/۸ درصد سرپرستان خانوار لیسانس یا بالاتر از لیسانس است در حالیکه در سکونتگاه های غیررسمی ۴/۷ درصد سرپرستان خانوارها دارای تحصیلات آکادمیک (لیسانس یا بالاتر) می باشند. (جدول ۵)

جدول ۵. فراوانی میزان تحصیلات سرپرستان خانوار حجم نمونه

(درصد)

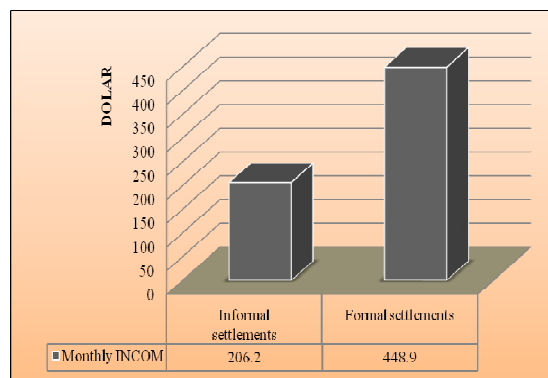
تحصیلات	بی سواد	ابتدایی	راهنمایی و سیکل	دیپلم	فوق لیسانس و دیپلم بالاتر	لیسانس
سکونتگاه های رسمی	تعداد ۲	-	۵	۴۹	۲۴	۱۳۵
درصد	۰،۹	-	۲،۳	۲۲،۸	۱۱،۲	۶۲،۸
سکونتگاه های غیررسمی	تعداد ۵۲	۴۷	۴۸	۳۷	۲۱	۱۰
درصد	۲۴،۲	۲۱،۹	۲۲،۳	۱۷،۲	۹،۸	۴،۷

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۴

از نظر اشتغال در سکونتگاه های غیررسمی بیشترین فراوانی مشاغل سرپرستان خانوار در گروه کارگری ساختمانی با ۳۶،۵ درصد بود و در سکونتگاه های رسمی ۶۷ درصد از سرپرستان خانوار در مشاغل دولتی مشغول بوده و بیشترین فراوانی را در بین گروه های شغلی به خود اختصاص داده اند. بطور کلی اگر فراوانی کارمند دولتی و بخش خصوصی با هم جمع نماییم ۸۷

^{۴۵} - قیمت یک دلار در سال ۱۳۹۴ را بطور متوسط ۳۵۰۰۰ ریال در نظر گرفته شده است.

تماشا انتخاب کرده‌اند اما در سکونتگاه‌های رسمی فراوانی انتخاب سیمای ایران برای تماشا ۴۶ درصد یعنی ۳۰ درصد کمتر از آن میزان است. در مقابل بیش از ۵۴ درصد ساکنان سکونتگاه‌های رسمی شبکه‌های تلویزیونی ترکیه و یا اروپا را برای تماشا انتخاب می‌کنند در نتیجه اخبار، حوادث و فرهنگهای مختلف در اقصی نقاط جهان آشنایی بیشتری می‌یابند. این امر به آشنایی و افزایش روحیه اجتماعی و فعالیتهای اقتصادی دامن می‌زند (جدول ۸).

شکل ۳. نمایش ستونی میانگین درآمد ماهانه خانوارها در سکونتگاههای رسمی و غیررسمی

جدول ۷. میزان درآمد ماهانه سرپرستان خانوار در سکونتگاه‌ها (ریال)

سکونتگاه‌های غیررسمی	سکونتگاه‌های رسمی	تعداد پاسخگو
۲۱۵	۲۱۵	میانگین
۷,۲۱۷,۹۵۳	۱۵,۷۱۱,۶۲۷	میانگین
۷,۰۰۰,۰۰۰	۱۵,۰۰۰,۰۰۰	میانگین
۷,۰۰۰,۰۰۰	۱۲,۰۰۰,۰۰۰	میانگین
۲۴,۵۳۴,۵۲,۷۸۳	۵۲,۹۵۰,۸۷,۱۸۲	انحراف معیار
۲,۰۰۰,۰۰۰	۶,۰۰۰,۰۰۰	حداقل
۲۰,۰۰۰,۰۰۰	۳۰,۰۰۰,۰۰۰	حداکثر

جدول ۸. فراوانی میزان مطالعه و تماشای تلویزیون در سکونتگاههای

رسمی و غیررسمی شهر میاندوآب

شرح	میانگین مطالعه	میانگین تماشای	فراوانی تلویزیونهای مورد تماشای خانوارها/ درصد
هفتگی/ روزانه	۹/۲۱	۳/۵۳	۳۰,۳
ساعت تلویزیون/ ساعت	۰/۷۲	۲/۷۲	۲۳,۷
ساعت	۰/۷۲	۲/۷۲	۷,۴
ساعت	۰/۷۲	۲/۷۲	۷,۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

بیمه علاوه بر تأمین هزینه های درمان، ابزار مهم و مناسب پس‌انداز نیز است. بیمه شدگان در زندگی خود احساس آرامش بیشتری می‌نمایند و یکی از متغیرهای اقتصادی مورد مطالعه تحقیق حاضر بررسی جایگاه بیمه در سکونتگاه بود. نتایج نشان داد ۵۶,۳ درصد خانوارهای سکونتگاه های غیررسمی بدون بیمه می‌باشند و ۱۰ درصد آنان بیمه خویش فرما بوده و ۳۱,۶ درصد دارای بیمه تأمین اجتماعی می‌باشند. بیمه خدمات درمانی در این قشر با ۲,۸ درصد حجم نمونه دارای کمترین فراوانی است. اما در سکونتگاه های رسمی فقط ۹ خانوار (۴,۲ درصد حجم نمونه) بیمه نداشتند و ۶۳,۳ درصد خانوارها دارای بیمه خدمات درمانی می‌باشند (جدول ۹).

میانگین مطالعه افراد هفتگی در سکونتگاه‌های غیررسمی کمتر از ۱ ساعت در هفته است (۰,۷۲ ساعت معادل ۴۳ دقیقه) در حالیکه میانگین مطالعه هفتگی در سکونتگاه‌های رسمی به ۹,۲۱ ساعت می‌رسد. بطور کلی در ۲۱۵ خانوار نمونه سکونتگاه‌های غیررسمی در هر هفته ۱۵۶ ساعت مطالعه صورت می‌گیرد در حالیکه این میزان در سکونتگاه‌های رسمی به ۱۹۸۲ ساعت بالغ می‌شود. عبارتی غالباً در سکونتگاه های غیررسمی مطالعه‌ای صورت نمی‌گیرد. همچنین میانگین روزانه تماشای تلویزیون در سکونتگاه های غیررسمی ۲,۷۲ ساعت بدست آمد که در مقایسه با میانگین ۳,۵۳ ساعتی سکونتگاه‌های رسمی ۰,۸۳ ساعت (معادل ۴۸,۵ دقیقه) کمتر است.

پاسخگویان در ترجیح بین شبکه‌های مختلف تلویزیونی از لحاظ انتخاب مسیر تفاوت آشکاری داشتند. بطوری که ۷۵,۸ درصد خانوارهای سکونتگاه‌های غیررسمی صدا و سیمای ایران را برای

مربع در نظر گرفته‌اند. با در نظر گرفتن این استاندارد یافته های میدانی تحقیق در مورد مساحت عرصه و زیربنا و سرانه مسکونی نشان داد تفاوت بارزی بین سکونتگاه های رسمی با غیررسمی وجود دارد. میانگین عرصه مسکن پاسخگویان اسکان غیررسمی ۱۰۰،۲۲ متر مربع است که کمتر از نصف مساحت عرصه سکونتگاه های رسمی (۲۰۲،۹۸ مترمربع) است. (جدول ۱۰) بنابراین سرانه زیربنا در سکونتگاه های غیررسمی ۲۲/۸۷ مترمربع و کمتر از استاندارد ۴۰ متر مربعی طرح جامع شهر است اما در سکونتگاه های رسمی سرانه زیربنا بالاتر از استاندارد است.

جدول ۹. فراوانی وضعیت بیمه در سکونتگاه های رسمی و غیررسمی

سکونتگاه	فراوانی	خویش فرما	تأمین اجتماعی	خدمات درمانی	بدون بیمه
رسمی	درصد	۶،۵	۲۶	۶۳،۳	۴،۲
غیررسمی	درصد	۹،۳	۳۱،۶	۲،۸	۵۶،۳

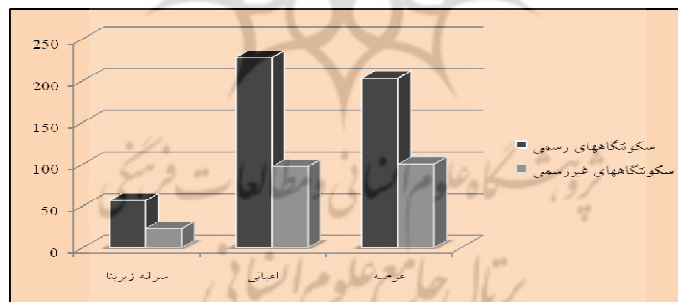
مأخذ: یافته های میدانی تحقیق، ۱۳۹۴

یکی از فاکتورهای آسایش و کیفیت زندگی داشتن مسکن مناسب با متراژ استاندارد است. از آنجایی که در شهر میاندوآب تراکم زیاد مشاهده نمی شود و تراکم مسکونی در حد کم و متوسط است بنابراین حداقل سرانه مسکونی در طرح جامع این شهر را ۴۰ متر

جدول ۱۰. فراوانی مساحت عرصه و اعیانی و سرانه مسکن (مترمربع)

ویژگی کمی مسکن	مساحت کل مسکن (عرصه)		زیربنا (اعیانی)		سرانه زیربنا	
	رسمی	غیررسمی	رسمی	غیررسمی	رسمی	غیررسمی
نوع سکونتگاه	۲۰۲،۹۸	۱۰۰،۲۲	۲۲۷،۴۷	۹۷،۱۴	۲۲،۸۷	۵۶،۴۹
میانگین/ مترمربع	۵۲،۲۲۸	۳۱،۱۹۳	۱۰۴،۰۵۹	۶۲،۵۲۳	۲۳،۷۴۱	۳۰،۳۹۳
انحراف معیار	۸۵	۷۰	۷۰	۵۰	۱۰	۱۷
حداقل	۵۸۰	۳۰۰	۶۵۰	۶۵۰	۱۶۶،۶۰	۲۰۱
حداکثر						

مأخذ: یافته های میدانی تحقیق، ۱۳۹۴

شکل ۴. نمایش ستونی میانگین عرصه، اعیانی و سرانه زیربنا در سکونتگاه های رسمی و غیررسمی میاندوآب

جدول ۱۱- درصد مصالح ساختمانی مسکن سکونتگاه های رسمی و غیررسمی

نوع سکونتگاه	اسکلت فلزی و آجر	بتون آرمه و آجر و سفال	آجر و بلوک
رسمی	۳۸،۶	۶۰،۹	۰،۴۵
غیررسمی	۷،۴	۲۷،۵	۵۲،۱

مأخذ: یافته های میدانی تحقیق، ۱۳۹۴

از سوی دیگر در سکونتگاه های غیررسمی ۴۵/۶ درصد واحدهای مسکونی دارای یک اتاق و ۴۸/۴ درصد دارای دو اتاق و تنها ۶ درصد سه اتاقه می باشند در حالیکه در سکونتگاه های رسمی ۸۷ درصد واحدهای مسکونی ۲ اتاق، ۱۱/۱۵ واحدها سه یا بیش از سه اتاق دارند و تنها ۱/۹ درصد تک اتاقی می باشند. در بررسی مصالح ساختمانی واحدهای مسکونی نیز جدول ۱۱ بدست آمد.

ابعاد اقتصادی-اجتماعی با سوالات مندرج پرسشنامه تحقیق مورد ارزیابی قرار گرفت. نابرابری فضایی ابعاد اقتصادی و اجتماعی در بین سکونتگاه‌های رسمی و غیررسمی در شهر میان‌دوآب با استفاده آزمون تی دو گروهی مستقل سنجیده شد. (جدول ۱۲) سکونتگاه‌های غیررسمی در محدوده مورد مطالعه در همه شاخص‌های اشتغال، درآمد، قیمت زمین، میزان بهره‌مندی از منابع، الگوی مصرف و تولید، تغییر شیوه زندگی، امنیت، انسجام اجتماعی و مشارکت میانگین پایین‌تری از سکونتگاه‌های رسمی داشته‌اند که نشان دهنده وضعیت نامناسب این محلات در ابعاد اقتصادی و اجتماعی است.

اسکلت فلزی و بتونی از مصالح بادوام می‌باشند در نتیجه ۹۹,۵۵ درصد واحد‌های مسکونی سکونتگاه‌های رسمی جزو مسکن بادوام و ۰,۴۵ درصد جزو مسکن نیمه بادوام می‌باشند. در حالیکه در سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۱۲ واحد مسکونی معادل ۵۲,۱ درصد واحد‌های مسکونی نیمه بادوام و ۱۳ درصد کم دوام می‌باشند. ۳۴,۷ مسکن این سکونتگاهها بادوام محسوب می‌شوند. در سکونتگاههای غیررسمی ۹۰/۹ درصد مسکن فاقد سند قانونی بوده و بدون پروانه ساخت از شهرداری هستند و در حالیکه در سکونتگاههای رسمی ۹۴/۹ مسکن دارای پروانه ساخت و دارای سند قانونی هستند.

جدول ۱۲. میانگین و انحراف معیار شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی سکونتگاههای غیررسمی و رسمی

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	محلات	شاخص	ابعاد
۰/۰۲۵	۰/۳۷۱	۴/۸۷	رسمی	اشتغال	اقتصادی
۰/۰۵۲	۰/۷۷۵	۱/۸۷	غیر رسمی		
۰/۰۳۶	۰/۵۳۵	۲/۳۵	رسمی	درآمد	
۰/۰۲۳	۰/۳۷۴	۱/۱۳	غیر رسمی		
۰/۰۵۸	۰/۸۶۰	۳/۸۴	رسمی	قیمت زمین	
۰/۰۴۱	۰/۶۰۵	۱/۳۱	غیر رسمی		
۰/۰۵۸	۰/۸۵۳	۴/۵۹	رسمی	میزان بهره‌مندی از منابع	
۰/۰۷۵	۱/۱۱	۳/۲۱	غیر رسمی		
۰/۰۷۳	۰/۴۷	۳/۶۴	رسمی	الگوی مصرف-تولید	
۰/۰۸۷	۰/۶۸	۳/۰۱	غیر رسمی		
۰/۰۲۳	۰/۰۳۴	۴/۹۰	رسمی	تغییر شیوه زندگی	
۰/۰۴۸	۰/۷۰۹	۲/۳۰	غیر رسمی		
۰/۰۴۸	۰/۷۰۴	۴/۶۲	رسمی	امنیت	
۰/۰۵۶	۰/۸۳۳	۱/۹۶	غیر رسمی		
۰/۰۶۱	۰/۹۰۴	۴/۳۸	رسمی	انسجام اجتماعی	
۰/۰۵۶	۰/۸۱۶	۲/۹۶	غیر رسمی		
۰/۰۵۳	۰/۷۷۸	۴/۵۰	رسمی	مشارکت	
۰/۰۶۴	۰/۹۴۷	۲/۸۱	غیر رسمی		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

با ضریب اطمینان ۹۵٪ می توان اظهار داشت تفاوت معناداری بین سکونتگاههای غیررسمی و رسمی در شاخصهای اقتصادی- اجتماعی وجود دارد. این تفاوت حاکی از سطح نازل شاخصهای مذکور در سکونتگاههای غیررسمی است. چنین امری نابرابریهای فضایی شاخصهای اقتصادی- اجتماعی در شهر میاندوآب را نشان می دهد.

بطوری در مناطق غیررسمی سطح اشتغال پایین بوده و نتیجه آن کمبود درآمد در این مناطق هست. شاخصهای مسکن و بهداشت در این سکونتگاهها همچون قیمت زمین پایین است. میزان امنیت و انسجام اجتماعی و مشارکت پایین بوده کیفیت زندگی نازل است. (جدول ۱۳). با توجه به اینکه سطح معناداری (Sig) از مون در تمامی شاخصها بین گروه آزمایش و کنترل ۰,۰۰۰ و کمتر از آلفای ۰,۰۵ بدست آمده است بنابراین

جدول ۱۳. آزمون Independent Samples Test شاخصهای اقتصادی- اجتماعی در سکونتگاههای رسمی و غیررسمی

Independent Samples Test							مولفه ها		اقتصادی
95% Confidence Interval of the Difference		t	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t			
Upper	Lower								
۵۱/۰۴	۰/۰۰۰	۴۲۸	۵۱/۰۴	۰/۰۰۰	۴۲۸	۵۱/۰۴	Equal variances assumed	اشتغال	
۵۱/۰۴	۰/۰۰۰	۳۰۷/۴۱	۵۱/۰۴	۰/۰۰۰	۳۰۷/۴۱	۵۱/۰۴	Equal variances not assumed		
۰/۳۰۴	۰/۱۳۳	۰/۰۴۳	۰/۲۱۸	۰/۰۰۰	۴۲۸	۵/۰۲	Equal variances assumed	درآمد	
۰/۳۰۴	۰/۱۳۲	۰/۰۴۳	۰/۲۱۸	۰/۰۰۰	۳۶۶/۸۷	۵/۰۲	Equal variances not assumed		
۰/۶۶	۰/۳۸۴	۰/۰۷۱۷	۰/۵۲۵	۰/۰۰۰	۴۲۸	۷/۳۲	Equal variances assumed	قیمت زمین	
۰/۶۶	۰/۳۸۴	۰/۰۷۱۷	۰/۵۲۵	۰/۰۰۰	۳۸۴/۱۳	۷/۳۲	Equal variances not assumed		
۱/۵۶	۱/۱۸	۰/۰۹۵۶	۱/۳۷	۰/۰۰۰	۴۲۸	۱۴/۴۰	Equal variances assumed	میزان بهره مندی از منابع	
۱/۵۶	۱/۱۸	۰/۰۹۵۶	۱/۳۷	۰/۰۰۰	۴۰۱/۰۸	۱۴/۴۰	Equal variances not assumed		
۳/۴۳	۱/۳۲	۰/۵۳۸	۲/۳۸	۰/۰۰۰	۴۲۸	۴/۴۲	Equal variances assumed	الگوی مصرف - تولید	
۳/۴۳	۱/۳۲	۰/۵۳۸	۲/۳۸	۰/۰۰۰	۴۲۷/۴۰	۴/۴۲	Equal variances not assumed		
۲/۷۰	۲/۴۹	۰/۰۵۳	۲/۶۰	۰/۰۰۰	۴۲۸	۴۸/۴۰	Equal variances assumed	تغییر شیوه زندگی	
۲/۷۰	۲/۴۹	۰/۰۵۳	۲/۶۰	۰/۰۰۰	۳۰۴/۵۲	۴۸/۲۵	Equal variances not assumed		
۲/۸۰	۲/۵۱	۰/۰۷۴	۲/۶۶	۰/۰۰۰	۴۲۸	۳۵/۷۳	Equal variances assumed	امنیت	
۲/۸۰	۲/۵۱	۰/۰۷۴	۲/۶۶	۰/۰۰۰	۴۱۶/۴۱	۳۵/۷۳	Equal variances not assumed		
۱/۵۸	۱/۲۵	۰/۰۸۳	۱/۴۱	۰/۰۰۰	۴۲۸	۱۷/۰۱	Equal variances assumed	انسجام اجتماعی	
۱/۵۸	۱/۲۵	۰/۰۸۳	۱/۴۱	۰/۰۰۰	۴۲۱/۸۷	۱۷/۰۲	Equal variances not assumed		
۱/۸۵	۱/۵۲	۰/۰۸۳۶	۱/۶۸	۰/۰۰۰	۴۲۸	۲۰/۱۹	Equal variances assumed	مشارکت	
۱/۸۵	۱/۵۲	۰/۰۸۳۶	۱/۶۸	۰/۰۰۰	۴۱۲/۵۸	۲۰/۱۹	Equal variances not assumed		

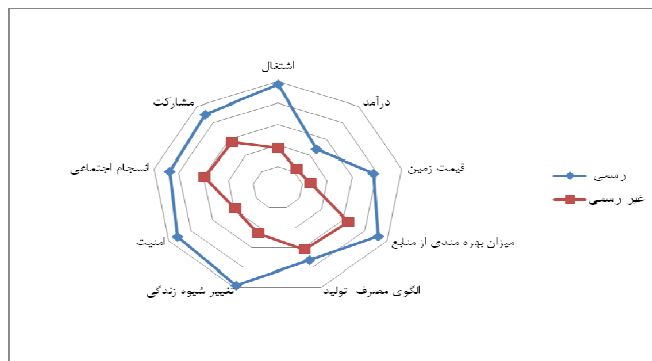
منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۴

تمامی اضلاع شاخص های مورد بررسی سکونتگاههای غیررسمی میانگین کمتری از همان شاخصها در سکونتگاههای

شکل ۵ نمودار تار عنکبوتی تفاوت شاخص های اقتصادی و اجتماعی در سکونتگاه های رسمی و غیر رسمی نشان می دهد.

شکل ۵. نمودار عنکبوتی وضعیت شاخص های اقتصادی و اجتماعی در محدوده مورد مطالعه در بین محلات رسمی (فرهنگیان، شیرودی، دانش، و سهند) محله فرهنگیان در دو بعد اقتصادی مانند اشتغال، درآمد، قیمت زمین، تغییر الگوی مصرف و اجتماعی مانند تغییر شیوه زندگی، امنیت، مشارکت به ترتیب با میانگین ۴,۹۲ (اقتصادی) و ۴,۸۹ (اجتماعی) در بالاترین سطح قرار دارد و در بین سکونتگاه های غیر رسمی نیز محله ملت در بعد اقتصادی با میانگین ۲/۴۰ و در بعد اجتماعی محله قجلولی غربی در بعد اجتماعی با میانگین ۲ در بالاترین سطح قرار دارد (جدول ۱۳).

رسمی کسب کرده و در داخل پره آن قرار گرفته‌اند. این امر نشانگر مشکلات عدیده شاخصهای اشتغال، درآمد، قیمت زمین، الگوی مصرف، تغییر شیوه زندگی، امنیت، مشارکت و .. سکونتگاههای غیررسمی است.

جدول ۱۳. میانگین درون گروهی ابعاد اقتصادی - اجتماعی سکونتگاههای غیررسمی و رسمی

One-Sample Test							محلات	نوع محله
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Mean		
Upper	Lower							
1.8808	1.3192	1.60000	.000	18	12.220	4.600	اقتصادی	رسمی
1.4564	.6770	1.06667	.000	18	5.870	4.066	اجتماعی	
2.0006	1.8327	1.91667	.000	83	45.417	4.916	اقتصادی	دانش
1.8020	1.4599	1.63095	.000	83	18.966	4.631	اجتماعی	
2.0780	1.7658	1.92188	.000	63	24.600	4.921	اقتصادی	فرهنگیان
1.9809	1.8003	1.89063	.000	63	41.836	4.890	اجتماعی	
1.9476	1.7447	1.84615	.000	51	36.541	4.846	اقتصادی	سهند
1.6712	1.2519	1.46154	.000	51	13.995	4.461	اجتماعی	
-.5969	-.9968	-.79688	.000	63	-7.965	2.203	اقتصادی	اکبرنژاد
-.8592	-1.2658	-1.06250	.000	63	-10.441	1.937	اجتماعی	
-.3681	-.7857	-.57692	.000	51	-5.547	2.423	اقتصادی	باکری
-.8114	-1.2655	-1.03846	.000	51	-9.182	1.961	اجتماعی	
-.5986	-.8538	-.72619	.000	83	-11.318	2.273	اقتصادی	قجلولی غربی
-.8155	-1.1845	-1.00000	.000	83	-10.780	2.000	اجتماعی	
-.0412	-.6647	-.35294	.029	18	-2.400	2.647	اقتصادی	ملت
-.7160	-1.5193	-1.11765	.000	18	-5.899	1.882	اجتماعی	

سکونتگاههای غیررسمی ۱۰۰,۲۲ مترمربع و در سکونتگاههای غیررسمی ۲۰۲,۹۸ مترمربع است. به عبارتی عرصه مسکن سکونتگاههای غیررسمی کمتر از نصف مساحت سکونتگاههای برنامه‌ریزی شده است. زیربنای مسکونی (اعیانی) نیز در سکونتگاههای غیررسمی ۹۷,۱۴ مترمربع و در گروه شاهد ۲۲۷,۴۷ مترمربع بدست آمد. با توجه به اینکه میانگین تعداد افراد خانوار سکونتگاههای غیررسمی این شهر طبق یافته های این تحقیق ۴,۳ نفر بدست آمد بنابراین سرانه زیربنا در این سکونتگاهها ۲۲,۸۷ مترمربع و کمتر از استاندارد شهر میاندوآب است. اما در سکونتگاههای رسمی این شاخص بیشتر از استاندارد میاندوآب و ۵۶,۴۹ مترمربع بدست آمد. (جدول ۱۳). همچنین میانگین تعداد طبقات مسکن در سکونتگاههای غیررسمی ۱,۱۹ و کمتر از میانگین تعداد طبقات مسکن سکونتگاههای رسمی (۱,۶۸) است. در شاخص میانگین تعداد اتاق در هر طبقه از مسکن در بین دو سکونتگاه اختلاف فاحش بود بطوریکه میانگین تعداد اتاق در سکونتگاههای غیررسمی ۱,۶۰ اتاق است در سکونتگاه های رسمی به ۲,۰۹ اتاق می رسد.

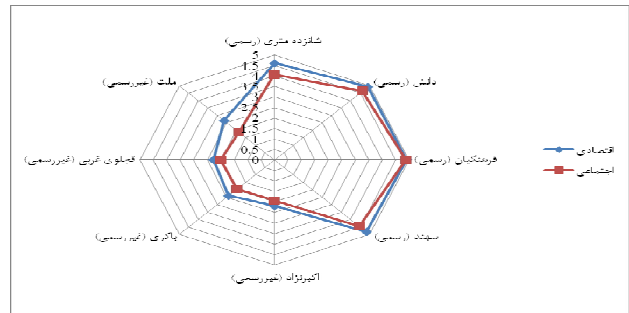
جدول ۱۳. توصیف آماری شاخص‌های مسکن و معابر در

سکونتگاههای رسمی و غیررسمی

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	ملاحظات	شاخص
3.56	52.228	202.98	رسمی	عرصه
2.12	31.193	100.22	غیر رسمی	
3.56	104.059	227.47	رسمی	اعیانی
4.26	62.523	97.14	غیر رسمی	
2.07	30.393	56.49	رسمی	سرانه
1.619	23.741	22.87	غیر رسمی	زیربنا
.045	.663	1.68	رسمی	تعداد
.032	.470	1.19	غیر رسمی	طبقات
.025	.367	2.09	رسمی	تعداد اتاق
.041	.601	1.60	غیر رسمی	عرض معابر
.049	.732	3.90	رسمی	
.058	.852	1.95	غیر رسمی	

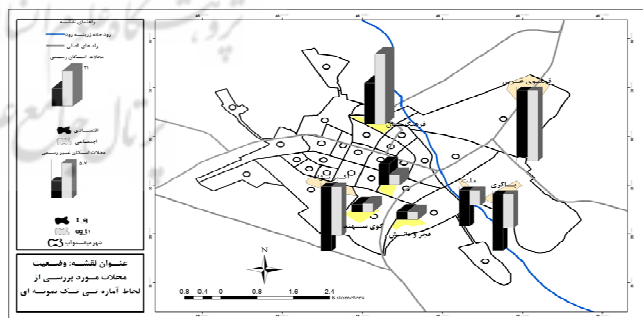
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

همچنانکه شکل ۶ نشان می‌دهد میانگین شاخصهای اقتصادی در نمودار تار عنکبوتی از مرکز به سمت محلات رسمی (۱۶ متری، دانش، فرهنگیان و سهند) تمایل دارد و میانگین بالاتری از محلات غیررسمی (ملت، قجلولی غربی، باکری و اکبر نژاد) دارند. چنین تفاوتی بصورت نمودارهای ستونی در شکل ۷ نشان داده می‌شود.

شکل ۶. نمودار تار عنکبوتی شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی سکونتگاههای رسمی و غیررسمی

میانگین شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی برای محلات رسمی در شهر میاندوآب برابر ۲,۵ است. ولی همین ابعاد در محلات غیر رسمی برابر ۱,۳ است که نشانگر تفاوت‌های اساسی بین محلات رسمی و غیررسمی است. این تفاوت به صورت نمودار در شکل ۷ نمایش داده می‌شود.

شکل ۷. نمایش ستونی میانگین شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی

سکونتگاههای غیررسمی در شاخص‌های کالبدی مورد بررسی (عرصه (مساحت کل) و اعیانی (زیربنا)، سرانه زیربنا، تعداد طبقات، تعداد اتاق و عرض معابر) میانگین پایین تری از محلات رسمی شهر کسب کردند. بطوری که میانگین مساحت عرصه مسکن در

(جدول ۱۴ و شکل ۹). این امر نشانگر پایین بودن استانداردهای مسکن در سکونتگاههای غیررسمی بوده و نابرابریهای فضایی شاخصهای مسکن در شهر میان‌دوآب را نمایان می‌سازد.

نتایج Independent Samples Ttest در زمینه بررسی شاخصهای مورد بررسی در بعد کالبدی نشان داد، که سکونتگاههای رسمی در همه شاخصهای عرصه، اعیانی (زیربنا)، سرانه زیربنا، تعداد طبقات، تعداد اتاق و عرض معابر و .... تفاوت معناداری با سکونتگاههای غیررسمی دارند.

جدول ۱۴. آزمون Independent Samples Test شاخصهای کالبدی در سکونتگاههای رسمی و غیررسمی

Independent Samples Test							مولفه‌ها	
95% Confidence Interval of the Difference		t	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t		
Upper	Lower							
110.917	94.60	4.14892	102.7	.000	428	24.76	Equal variances assumed	عرصه مسکن
110.922	94.6027	4.14892	102.76 2	.000	349.439	24.769	Equal variances not assumed	
146.60099	114.055	8.27903	130.32 8	.000	428	15.742	Equal variances assumed	اعیانی
146.61117	114.045	8.27903	130.32 8	.000	350.706	15.742	Equal variances not assumed	
38.78415	28.4446	2.63021	33.614 4	.000	428	12.780	Equal variances assumed	سرانه زیربنا
38.78501	28.4438	2.63021	33.614 4	.000	404.302	12.780	Equal variances not assumed	
.60595	.38762	.05554	.49678	.000	427	8.945	Equal variances assumed	تعداد طبقات
.60590	.38767	.05550	.49678	.000	385.972	8.951	Equal variances not assumed	
.58752	.39853	.04808	.49302	.000	428	10.255	Equal variances assumed	تعداد اتاق
.58757	.39847	.04808	.49302	.000	354.440	10.255	Equal variances not assumed	
2.09518	1.79358	.07672	1.9443 8	.000	427	25.343	Equal variances assumed	عرض معابر
2.09525	1.79352	.07675	1.9443 8	.000	417.098	25.334	Equal variances not assumed	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

اسکلت فلزی و بتونی از مصالح بادوام می‌باشند در نتیجه ۹۹،۵۵ درصد واحدهای مسکونی سکونتگاههای رسمی جزو مسکن بادوام و ۰،۴۵ درصد جزو مسکن نیمه بادوام می‌باشند. در حالیکه در سکونتگاههای غیررسمی ۱۱۲ واحد مسکونی معادل ۵۲،۱ درصد واحدهای مسکونی نیمه بادوام و ۱۳ درصد کم دوام می‌باشند. ۳۴،۷ مسکن این سکونتگاهها بادوام محسوب می-

با توجه به اینکه سطح معناداری (Sig) آزمون در تمامی شاخصها بین گروه آزمایش و کنترل ۰،۰۰۰ و کمتر از آلفای ۰،۰۵ بدست آمده است بنابراین با ضریب اطمینان ۹۵٪ می‌توان اظهار داشت تفاوت معناداری بین سکونتگاههای غیررسمی و رسمی در شاخصهای مسکن و معابر وجود دارد. مقایسه مصالح ساختمانی بکار رفته در مسکن محلات آزمایش و کنترل حاکی از کم دوام بودن مسکن سکونتگاههای غیررسمی است.

شوند. (جدول ۱۵) این امر نشان ناهمگونی فضایی در پراکنش مسکن بادوام و بی دوام در شهر میاندوآب دارد.

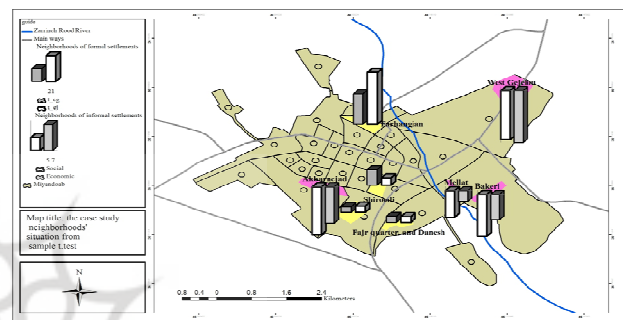
جدول ۱۵- فراوانی مصالح ساختمانی مسکن سکونتگاه های رسمی و غیررسمی

نوع سکونتگاه	فراوانی	غیررسمی		
		اسکلت فلزی و آجر	بتون آرمه و آجر و سفال	آجر و سیمانی و چوب
رسمی	درصد	۳۸,۶	۶۰,۹	۰,۴۵
غیررسمی	درصد	۷,۴	۲۷,۵	۵۲,۱

سکونتگاههای غیررسمی ایجاد شدند و متعاقب آن، این مناطق زمینه ساز بروز ناهنجاریها و عدم هماهنگی هایی در ساز و کارهای شهری از یک سو و ناپیوستگی کالبدی شهر از سوی دیگر شدند. چهره بارز پیامدهای چنین روندی نابرابریهای فضایی- مکانی در محلات مختلف شهر بود. با مطالعه اقتصادی- اجتماعی و کالبدی اسکان غیررسمی شهر میاندوآب و مقایسه آن با محلات برنامه ریزی شده این یقین حاصل شد.

واقعیت انکارناپذیر این است پیدایش و خزش اسکان غیررسمی در بافت کالبدی شهر به عدم تعادل فضایی محلات منجر شده است. عدم تعادلی که ناشی از تفاوت فاحش شاخص های اقتصادی- اجتماعی بین محلات رسمی و غیررسمی است. وقتی بازار کار شهر از جذب حاشیه نشینان ناتوان می ماند استانداردهای اقتصادی - اجتماعی در سکونتگاههای غیررسمی نزول مداوم می یابند. در نتیجه پایین بودن میزان اشتغال و بالا بودن بیکاری مزمن و بیکاری مطلق نیروی کار سکونتگاههای غیررسمی شهرها، عمدتاً این محلات در فقر درآمدی بهره رنج برده بنابراین از دسترسی به خدمات اجتماعی نیز بی بهره می شوند و در پیوند با آنها کیفیت محیط زیست، ضریب امنیت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، کیفیت زندگی و کیفیت مسکن در پایین ترین حد جلوه می کند. چنین امری عدم تعادل فضایی در شهر را نمایان می سازد زیرا سکونتگاههای رسمی از شاخص های مذکور بهره مندند و با عبور از محلات رسمی به غیررسمی ناعدالتی اجتماعی- اقتصادی و کالبدی در شهر خودنمایی می کند.

بنابراین برای کاهش چنین ناعدالتی و عدم تعادل بین محلات مختلف شهر لازم است؛ ابتدا مسائل اقتصادی و کالبدی را در روستاها شناسایی و برطرف نمود زیرا غالباً اسکان غیررسمی از مهاجرت روستاییان به شهرها پدید می آید. از سوی دیگر با کاربست استرژژی توانمندسازی حاشیه نشینان در جهت عدالت فضایی گام برداشت.

شکل ۸ تفاوت شاخص های مسکن در سکونتگاههای غیررسمی و رسمی

نتیجه گیری

شکل گیری و گسترش سکونتگاه های نامتعارف و خودانگیخته در درون یا پیرامون شهرهای ایران با ویژگیهای نامطلوب کالبدی، اقتصادی و اجتماعی از جمله پیامدهای رشد شهرنشینی لجام گسیخته کشور طی دهه های اخیر است. در واقع طی چند دهه اخیر تحت تأثیر گذار از اقتصاد کشاورزی به اقتصاد شهری و کاهش امکان اشتغال در نقاط روستایی و در برخی موارد در شهرهای کوچک، مهاجرت های گسترده و ناگزیر جمعیت روستایی به مقصد نقاط شهری رخ داد. این مهاجرت ها بیشتر با هدف دستیابی به فرصتهای مطلوبتر اقتصادی و اجتماعی انجام گرفت. از سوی دیگر شهرهای بزرگ کشور به دلیل افزایش قیمت زمین، مسکن و خدمات شهری با سرریز گروه های کم درآمد مواجه شدند که امکان جذب در بخش رسمی این شهرها را نداشتند و به ناگزیر در بخش غیررسمی این شهرها ساکن شدند. در نتیجه عدم توانایی شهر در جذب و پذیرش این مهاجران در بخش های رسم، هسته های غیر متعارف با حداقل امکانات زندگی بنام

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی و صید، مصطفی (۱۳۹۱). تحلیلی بر اسکان غیررسمی و تعیین ضریب تاثیر عامل‌ها با استفاده از مدل تحلیل مسیر، مورد شناسی: شاطر آباد کرمانشاه، نشریه جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۶، شماره ۴۱، صص ۱-۲۲.
- امیر پور، نجف (۱۳۸۸). بررسی اسکان غیر رسمی در شهر میاندوآب. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی تهران.
- بهارلوئی، کتابون و زهرا نقدی دورباطی (۱۳۸۶). بررسی رابطه حاشیه نشینی و جغرافیای پیاده‌روها به عنوان یکی از معضلات کلانشهرها، مجموعه مقالات دومین همایش جغرافیا و قرن ۲۱، دانشگاه آزاد نجف آباد، صص ۲۰۸-۲۱۷.
- پیران، پرویز (۱۳۷۳). آلونک نشینی در ایران دیدگاه‌های نظری با نگاهی به شرایط ایران. مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۸۸-۸۷.
- حاجی یوسفی، حسین (۱۳۸۲). پدیده حاشیه نشینی شهری قبل از انقلاب، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی، جلد اول، انتشارات دانشگاه علوم و بهزیستی و توانبخشی.
- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۶۱). تحقیقی پیرامون حاشیه نشینان تبریز؛ جهاد دانشگاهی تبریز.
- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۷۰). حاشیه نشینی در جستجوی معنی و مفهوم، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۸ و ۹.
- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۷۰). حاشیه نشینی؛ در جستجوی معنای و مفهوم، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۴۵-۴۶، صص ۶۴-۶۸.
- زالی، نادر و پور فتاحی (۱۳۹۱). تحلیل وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محل‌های حاشیه نشین شهر اهر. مطالعات و پژوهش‌های شهر و منطقه ای، سال چهارم، شماره ۱۵.
- زاهدزادانی، سعید و مسعود الماسی (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به رفتار بزهکارانه، در میان حاشیه نشینان و غیر حاشیه نشینان (مطالعه موردی دانش آموزان پسر مقطع متوسطه شهر ایلام)، علوم اجتماعی (دانشگاه آزاد شوشتر)، شماره ۳، صص ۲۵-۷۴.
- شکویی، حسین (۱۳۸۸). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، جلد اول، انتشارات سمت تهران.
- شکویی، حسین (۱۳۷۹). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، چاپ چهارم، تهران.
- صراف، مظفر (۱۳۸۲). بازنگری ویژگی‌های اسکان خود انگیخته در ایران؛ در جستجوی راهکارهای توانمند سازی، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی، جلد اول، انتشارات دانشگاه علوم و بهزیستی و توانبخشی.
- صراف، مظفر (۱۳۸۰). ابر مسئله شهری ایران و نقش برنامه‌ریزان شهری، فصلنامه معماری و شهرسازی، تهران، شماره ۶۲-۶۳، صص ۴۵-۵۰.
- عابدین درکوش، سعید (۱۳۸۶). درآمدی به اقتصاد شهری، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ هشتم، تهران.
- عظیمی، ناصر (۱۳۸۱). پوشش شهرنشینی و مبانی نظام شهری، نشر نیکا، تهران.
- قلی‌زاده، سید ابراهیم (۱۳۸۶). حاشیه‌نشینی و امنیت کلانشهر تهران، آفاق امنیت، شماره ۸، صص ۲۹-۴۶.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- هاروی، دیوید (۱۳۷۹). عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان و دیگران، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
- هیراسکار، جی.کی (۱۳۷۶). درآمدی بر مبانی برنامه ریزی شهری، مترجم محمد سلیمانی و احمد رضا یکانی فرد، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تربیت معلم.
- Akhter, Ali mohammad and kavita toran, (2004), Migration-slums and urban squatter at www.Yorku.ca/bunchmi/ICEH.
- Arnab Chakraborty, BevWilson, SaketSarraf, ArnabJana. (2015). Open data for informal settlements: Toward a user's guide for urban managers and planners. Journal of Urban Management 4(2015)74-91.
- Bardhan, R.,Sarkar,S., Jana,A., & Velaga, N.R.(2015). Mumbai slums since independence: evaluating the policy outcomes. Habitat International, 50, 1-11.
- Benton- Short, L. and Short, J. R., 2008, Cities and Nature, Rutledge, New York
- EL-Shahat M, El Khateeb S. Empowering people in Egyptian informal areas by planning: towards an intelligent model of participatory planning. Planum Th J Urban 2012;1(26):1-19.
- Ghada Farouk Hassan, (2012). Regeneration as an approach for the development of informal settlements in Cairo metropolitan, Alexandria Engineering Journal (2012) 51, 229-239.
- Jennervik, A., (2006). "Improving Slum Conditions through Innovative Financing, in, TS-27 Upgrading Informal Settlements: Access to Human Rights and Finace", Munich, Germany, October 8-13, 2006 .
- Khalifa, Marwa A. (2015). Evolution of informal settlements upgrading strategies in Egypt: From negligence to participatory development. Ain Shams Engineering Journal (2015) 6, 1151-1159.
- Nolan,L.B.(2015). Slum definitions in urban india: implications for the measurement of health inequalities. Population and Development Review, 41(1), 59-84.
- Sims D. (2011). Understanding Cairo: the logic of a city out of control.Cairo: The American University in Cairo Press; 2011.
- UN- Habitat (2005), Slums of the word, the face of the urban poverty in the new millennium, available at: http/www. Habitat.org
- UNCHSUD (United nations conference on housing and sustainable urban development (2015), Informal settlements, New York, 31 May 2015
- UN-Habitat (2008)."The State of World Cities 2008-2009: Homogenous Cities."www.Unhanitat.org, 2008/10/28.